

Užívání velkých písmen v českých tištěných Biblích raného novověku

Alena A. Fidlerová, Robert Dittmann,
Veronika S. Vladimírová

Úvod

Užívání dvou sad písmen, majuskulních a minuskulních, je výhradně záležitostí psaného jazyka a nemá obdobu v jazyce mluveném. To je patrně jeden z důvodů, proč mu v diachronním výzkumu češtiny nebyla zatím věnována větší pozornost. Už od dob Gebauerových se totiž většina pozornosti českých badatelů o dějinách pravopisu soustředovala na korespondenci fonémů a grafémů: rozlišování velkých a malých písmen jako jev specifický pouze pro psanou podobu jazyka se tedy přirozeně ocitalo na okraji zájmu českých lingvistů, kteří navíc vesměs vycházeli z předpokladu primárnosti mluveného jazyka ve vztahu k psanému.¹ Problematice psaní velkých písmen tak nebyla dosud v české lingvistice věnována soustavnější pozornost, a to ani v souhrnných publikacích o dějinách češtiny (ani Havránek 1979, ani Cuřín 1985, ani Šlosar et al. 2009 se o ní ve výkladech o pravopisu nezmiňují, nejvíce informací lze tak získat z rámcového popisu J. Gebauera z r. 1894, přetištěno 1963: 11–16), ani ve studiích věnujících se jazyku a grafice určitého autora či období (stručně se k ní vyjadřuje např. Kučera 1980: 14–15, naopak Porák 1983 nebo Janečková 2009 se jí nevěnují vůbec), a dokonce většinou ani ve studiích zabývajících se specificky dějinami českého pravopisu (jen malou zmínku týkající se primitivního pravopisu najdeme u Křístka 1979: 13, naopak o velkých písmenech se nezmiňuje např. Pleskalová 2006 a Sedláček 1993: 129–134 se jim věnuje až od 19. století). I v kapitole zabývajících se dějinami českého psaní o pravopisu jsou

1 K názorům na vztah mezi mluveným a psaným jazykem srov. např. Nerius 1975, Ludwig 1991, Knoop 1993, Raible 1994, Ehlich 1994, Koch – Oesterreicher 1994, Coulmas 2003 nebo některé studie Vachkovy (např. in Vachek 1976).

názory na užívání majuskulí zmiňovány velmi stručně a jen u některých gramatik (Pleskalová – Šefčík 2007).

Prací věnovaných specificky uvedenému tématu je velmi málo: ponecháme-li stranou studii M. Dokulila (1982), která se zabývá srovnáním funkčního využití velkých písmen v pravopisu současné němčiny a češtiny, pak z českých lingvistů věnoval tomuto problému samostatný článek pouze J. Daňhelka (1980). Předmětem jeho zájmu však byly pouze texty středověké (konkrétně opisy Husových spisů) a velkými písmeny se zabýval jen z hlediska jejich funkce jako signálů syntaktického členění textu (což je vzhledem k situaci ve zkoumaném materiálu logické). Navíc tuto problematiku příliš nereflektují ani návrhy edičních zásad pro starší české texty, většinou pouze doporučují přizpůsobovat psaní velkých písmen dnešním zásadám; platí to pro texty staročeské (viz např. Daňhelka 1985) i pro texty doby střední (viz např. Vintř 1998). Právě u nich je však takovéto opomíjení jak překvapivé, tak nepříjemné vzhledem k tomu, že zvýšená frekvence majuskulí je zde nápadná i laikovi, a také k tomu, že i když podle převládajících názorů „je originální kladení majuskulí často nadměrné, ztrácející jakékoli opodstatnění“, přesto „jisté tendence jejich kladení lze pozorovat“ (Kosek 1999: 316). S dílčími postřehy o raněnovověkém užívání majuskulí se tak nejčastěji setkáváme v edičních či transkripčních poznámkách edic jednotlivých děl (srov. např. Berger – Malý, eds. 2005: 208; Šlosar 2008: 569 apod.) nebo ve studiích věnovaných jediné konkrétní památce (srov. např. Kosek 2004: 95–96; Kosek 2008: 528).

Naproti tomu německá odborná literatura reflektuje raněnovověký vývoj psaní velkých písmen výrazně častěji – mj. proto, že se v němčině na rozdíl od většiny evropských jazyků včetně češtiny během raného novověku prosadila zásada psát každé substantivum s velkým písmenem. Ta je dodnes jedním z často diskutovaných jevů německého pravopisu (srov. např. Nerius 1975 nebo Nerius 2007: především 375–402). Problematice užívání majuskulí se věnuje např. Moulin(ová) (1990; na materiálu Lutherových dopisů), Kaempfert (1980; na materiálu tisků 16. století), Risse(ová) (1980; na materiálu německých překladů Bible 16. století) či Rädle(ová) (2003; přehled vývoje v 19. století). Ustálením tohoto jevu v raném novověku se zabývá Maas (1995) a opakovaně se k němu vrací i Mentrup, mj. ve své práci věnované historickému vývoji pravidel pro psaní velkých písmen v němčině (1979) nebo v komentované fototypické edici čtyř prací 19. století zabývajících se tímto tématem (1980).

Velká písmena v raněnovověkých gramatikách

Porovnat lze i míru pozornosti věnované dané problematice v raněnovověkých gramatikách němčiny (budeme zde čerpat ze souhrnného popisu, který uvádí Bergmann et al. 1998: 912–962) a češtiny. Z 25 německých gramatik a ortografických příruček 15. a 16. století se o velkých písmenech zmiňuje jen šest, rozsah textu věnovaného tomuto tématu se pohybuje mezi jednou větou a třemi stranami. U substantiv obvykle doporučují psát s velkým písmenem vlastní jména osob, označení Boha (*Gott, Herr* – objevuje se i požadavek psát je celá majuskulemi) a geografické názvy, na konci 16. století se ale objevuje i formulace, která se zdá být požadavkem na užívání majuskulí u většiny substantiv.² Z českých gramatických příruček³ 16. století se k této problematice vyjadřují zcela stručně Optát, Gzel a Philomates (1974: 16b), kteří přikazují psaní verzály po tečce, a podrobněji pak Optát v *Isagogicu*⁴ (doplněno na závěr textu jinak převzatého téměř doslova z tzv. náměšťské mluvnice) doporučuje psát po vzoru řečtiny, latiny a němčiny s velkým písmenem označení Boha a jména svatých, označení vysoce postavených osob světských i duchovních (*Biskup, Kardinál, Král, Kníže, Hejtman, Maršálek...*) a geografické názvy. Mimo to se už jen Matouš Benešovský v *Knížce slov českých vyložených* z r. 1587 (2003: 81) letmo zmiňuje o velkém písmenu po tečce.

Z 59 německých gramatik, poetik a ortografických příruček 17. a počátku 18. století (do r. 1722) se o problematice užívání majuskulí zmiňuje 34. Z nich pak 20 omezuje psaní velkých písmen jen na určité skupiny podstatných jmen, 14 jej naproti tomu prosazuje u všech substantiv. Není přitom překvapivé, že gramatiky druhé skupiny pocházejí většinou (v devíti případech) z 2. poloviny 17. a začátku 18. století; v tomto období převažují nad příručkami první skupiny, kterých je sedm. Naopak v příručkách první skupiny se někdy objevují stížnosti na „nesprávné“ všeobecné užívání majuskulí u substantiv.

2 „Initium periodi, [et] plerumq[ue] Substantiva, item Adiectiva, ex proprijs nata, majusculis literis scribuntur.“ (J. Becherer, *Synopsis Grammaticae tam germanicae tam latinae et graecae*, Jena 1596; cit. podle Bergmann et al. 1998: 924)

3 Vzhledem k omezenému rozsahu příspěvku budeme v textu i v seznamu použité literatury výslovně zmiňovat pouze ty příručky, jejichž autoři se ke zkoumané problematice vyjadřují. Ostatní dobové gramatiky češtiny, které o ní nepojednávají, vyjmenovávat nebudeme.

4 V 2. vydání, které vyšlo jako součást tisku *Knížky početní*, Prostějov 1548, *Knihopis digital* K06641, na ff. Bviiib–Bviiiia.

Mezi gramatikami češtiny nenajdeme v tomto období ani jednu, která by obhajovala psaní majuskulí čistě na základě slovnědruhové příslušnosti k substantivům. Vavřinec Benedikt z Nudožer má ve své gramatice z r. 1603, podobně jako Benešovský, pouze stručnou zmínku o velkém písmenu na začátku věty (1999: 88). Jan Drachovský (1660: 149) vykazuje velkým písmenům místo na začátku textu („initio orationis“) a u vlastních jmen. Také Štejer je v *Žáčkovi* (1668) poměrně stručný, a navíc dost vágní: velká písmena chce pouze na začátku „nové řeči“, u vlastních jmen duchovních bytostí, lidí a míst a u slov, kterými se má „něco obzvláštnějšího vyznamenati“ (2001: 95–96). Nejobsáhleji se k probírané problematice vyjadřuje v 17. století Jiří Konstanc v *Brusu* (1667: 278–280 a a9a–a10a). Tento jev považuje v pravopisu za vůbec nejproblematictější: majuskule jsou podle něj nadužívány, mají být psány pouze na začátcích významově samostatných period (tj. nikoli automaticky vždy po tečce), citátů a větších částí textu a dále u vlastních jmen a slov označujících významné úřady nebo osoby zasluhující úctu. Rozhodně pak brojí proti všeobecnému užívání majuskulí u substantiv: „A jistě nesluší, ano jaksi proti rozumu jest, tak dobře **blechu**, jako **Boha** velkým **B** ctíti: tak **veš** jako **Velebnou Svátost** velkým **V** slaviti: rovně **lejno** a **červička**, jako **Leopolda Císaře** hrubým **L** i **C** psáti: a toho tuto příčinu dávati, že rovně **blecha**, **veš**, **lejno**, **červík** jsou *Substantiva nomina*, jako **Bůh**, **Velebná Svátost** a **Leopold Císař**“ (ibid.: 279–280), mj. i proto, že tiskaři podle něj často nedokážou substantiva rozeznat od jiných slovních druhů.

V gramatikách češtiny 18. století (do r. 1780, kdy vyšla poslední ze sledovaných Biblí) se překvapivě s touto tematikou téměř nesetkáváme. Výjimkou je Václav Jandit, který ve vydání z r. 1705 s odvoláním na Konstanc nařizuje psát velké písmeno na začátku (patrně textu), po tečce, u vlastních jmen a u označení důstojnosti nebo úřadu; slovnědruhové hledisko (všechna substantiva) výslovně zavrhuje (23; příklady jsou *oud* [psáno „*aud*“] a *Anna*⁵). Kromě toho zmiňuje ještě možnost tisknout po „velmi velké“ počáteční litéře (tj. iniciále) také následující písmeno verzálou (potvrzuje tedy všeobecně rozšířenou praxi; 26⁶). Mimo něj však nacházíme už jen stručnou a ne zcela jasnou zmínku

5 V 1. vydání z r. 1704 chybí citace Konstanc a příklady proti užívání majuskulí u substantiv jsou konstancovské *lejno* a *Leopold*, jinak je text stejný (16). V dalších vydáních z let 1715, 1732, 1739 a 1753 je znění stejné jako ve vydání druhém.

6 Pouze ve vydání z r. 1704 je znění opět poněkud odlišné: „Po velmi velkých vokálech A, L, J [psáno „G“], O, V [psáno „W“], z počátku, aneb po punktu může stát versální litera.“ (19)

v pravopisné příručce Pavla Doležala (1742: 2: „*Majores*, quae ab iniitiis Versuum [et] Nominum quorundam ponuntur...“), která je o čtyři roky později rozšířena a upřesněna v jeho gramatice (1746: 1: „*Majores* ponuntur ab initio Versuum [et] Nominum Propriorum, Officiumque, Dignitatem [et] Emphases denotantium...“).

Z Konstancova odsouzení, opakovaného Janditem, se tedy zdá, že ač s tím čeští gramatici nesouhlasili, přinejmenším ve 2. polovině 17. století a asi i dříve existovala i v češtině u některých tiskařů tendence tisknout substantiva s velkým písmenem a že (pokud nejde jen o uctivé opakování názoru autority) tento přístup u některých přetrvával i ve století osmnáctém.

Velká písmena v českých Bibliích raného novověku

Užívání majuskulí v českých raněnovověkých Bibliích zatím nebylo soustavně prozkoumáno. Stručné komentáře k němu však najdeme v pracích V. Kyase a J. Máňka. V článku o jazykových rozdílech mezi Blahoslavovým Novým zákonem a Biblí kralickou Kyas (1943: 195) píše, že Šestidílka důsledněji zachovává velká písmena u posvátných jmen, ale jinak používá majuskulí méně (oproti Blahoslavovu Novému zákonu má malé písmeno např. u slov jako *půst*, *svatý*, *svatba* nebo u zájmene *já*). O Blahoslavovi pak tamtéž píše, že „zachovával celkem střední cestu mezi Benešem Optátem, který píše vůbec jen malá písmena kromě jmen vlastních, a Melantrichem, který naopak většinu substantiv píše s velkými počátečními písmeny“. Ve své dizertační práci z r. 1950 Kyas stručně komentuje úzus několika Biblí či jejich samostatně vydaných částí: o Novém zákoně z r. 1533 píše, že užívá u substantiv malá počáteční písmena „i tam, kde se u jmen významu náboženského pomalu u Lukáše a Severina ujímala písmena veliká“ (93), o BiblSev2,⁷ že se v ní množí „psaní velikých písmen počátečních u posvátných názvů“ (135), o BiblNor, že „má více velikých počátečních písmen u substantiv“ (137) a o BiblMel2, že „psaní velikých počátečních písmen je u substantiv ještě častější [než v BiblNet]“ (145). To potvrzuje i Mánek (1975: 29), který o Melantrichových Bibliích říká, že se od Severýnovy Bible liší tím, že „je u podstatných jmen, která nejsou vlastními ani místními jmény [sic!], užíváno počátečních velikých písmen, ač nedůsledně“. Nakonec ve své nedokončené souhrnné

7 K použitým zkratkám viz níže Tabulku 1.

publikaci o české Bibli (1997) Kyas upřesňuje, že v norimberském Novém zákoně z r. 1538 „[u] substantiv s posvátným významem se zavádí psaní velkých písmen“ (166). V 35. kapitole téže knihy, věnované Bibli Václava a zpracované J. Vintrem, se pak píše, že „v titulech a předmluvách se vyskytují velká písmena jako výraz úcty i u obecných jmen, např. *Naddotčený Předek náš (...)* v *pravém Náboženství (...)* apod., někdy i u jiných výrazů, např. v komentářích najdeme (...) *od Nekatolických (...), do Nebeské Vlásti* aj.“ (218).

Cíle a metoda výzkumu

Cílem nynějšího výzkumu je provést první soustavnější sondu do problematiky vývoje užívání velkých písmen v českých tiscích raného novověku. Po metodologické stránce vycházíme z výzkumu z let 1990–1996 prováděného týmem vedeným R. Bergmannem a D. Neriusem, jehož záměrem bylo postihnout vývoj psaní velkých písmen v německých tištěných prozaických textech z let 1500–1700 (resp. 1710) a jeho vztah k dobové kodifikaci (Bergmann et al. 1998). Autoři jej založili na rozsáhlém korpusu textových vzorků sestaveném tak, aby byl co nejvyváženější z hlediska časového, geografického i žánrového; jejich korpus zahrnoval celkem 145 textových úseků o délce asi 4000 slov, a to vždy po třech z každého třicetiletí a z každé ze šesti geografických podoblastí. Tento korpus byl pak podroben hodnocení pomocí metodiky zvolené tak, aby byla v největší možné míře založena na lingvistických faktorech a vyhnula se subjektivnímu hodnocení:⁸ kladení velkých písmen bylo hodnoceno na základě kritéria textového (značení začátku textu, oddílů, kapitol, odstavců atd., zvlášť byly hodnoceny tituly a nadpisy), syntaktického (značení začátků vět, souvětí, citátů, přímých řečí apod., v rámci souvětí pak značení začátků jednotlivých hlavních a vedlejších vět, s jemnějším členěním podle toho, které spojovací prostředky byly použity) a lexikálního (podle slovních druhů; jemnější členění na základě významových a slovotvorných kritérií bylo aplikováno hlavně u substantiv, adjektiv a zájmen, v menší míře u sloves a číslovek).

Naše studie samozřejmě z mnoha důvodů nemůže obsáhnout tak rozsáhlý a reprezentativní materiál jako studie německá a nemůže ani

⁸ Jsme si zde samozřejmě vědomi i možných vlivů typografických (nedostatek místa na řádku, nedostatek liter apod.), v této studii je však ponecháme stranou.

představit tak komplexní hodnocení. Rozhodli jsme se proto provést některé změny a omezení. Nejdůležitějším rozdílem je, že jsme zvolili jako materiál vzorky textů z českých překladů celé Bible vydaných do r. 1780, a to přesto, že materiál zkoumaný v německé studii biblické texty nezahrnuje (důvodem bylo, že jim byla věnována starší, metodicky mírně odlišná samostatná studie, srov. Risse(ová) 1980). My jsme je však pro náš časově i rozsahově mnohem omezenější projekt vybrali proto, že tvoří ucelenou skupinu obsahově velmi blízkých textů, které vycházely po celé sledované období a jejichž jazykové i typografické úrovni byla věnována velká pozornost. Druhým hlavním rozdílem pak je, že neprovádíme v této fázi komplexní hodnocení vybraných textů, ale omezujeme se pouze na lexikální rovinu a z ní pouze na substantiva.

Předkládaný výzkum zahrnuje všechny úplné české tištěné Bible od prvotisků po 3. vydání Bible svatováclavské (1778–1780), tj. celkem 21 biblických tisků (srov. Tabulku 1). K analýze jsme vybrali po dvou úryvcích ze Starého a z Nového zákona. Při výběru jsme se částečně inspirovali prací Risse(ové) (1980), takže jsme se snažili, aby byly zahrnuty části dějové, úvahové i výčtové, a podle možnosti jsme se vyhýbali veršovaným pasážím. Analyzovanými úseky jsou Gn 1–5, Ez 1–5, J 1–5 a Ga (pouze samotný text bez doprovodného aparátu). Celková délka vybraných úryvků z každé Bible je necelých 11 000 slov, substantiv obsahují zkoumané úryvky přibližně 2 400. Kvůli zachování vzájemné srovnatelnosti výsledků (kterou považujeme za velmi důležitou) se snažíme modifikovat kritéria hodnocení použitá Bergmannem a jeho spolupracovníky pouze v nejnutnější míře, vyplývající z rozdílnosti situace v češtině a němčině (v češtině nelze např. vyčlenit některé skupiny substantiv vytvořené na základě hledisek slovotvorných, např. typických německých přípon). Přehled kategorií, do nichž byla substantiva rozdělena, uvádí Tabulka 2.

Tabulka 1: Seznam zkoumaných biblických tisků

Název	Rok vydání	Incunabula / Knihopis	Zkratka	Zkoumaný exemplář (exempláře): zdroj, místo uložení, signatura
Bible pražská	1488	Urb-IX	BiblPraž	Manuscriptorium – Praha: Městská knihovna v Praze, H 417
Bible kutnohorská se znakem	1489	Urb-X	BiblKut1	Praha: Národní knihovna, NK 41 D 32
Bible kutnohorská bez znaku	1489	Urb-XI	BiblKut2	Praha: Strahovská knihovna, DO IV 1
Bible kutnohorská bez znaku se znakem	1489	Urb-XI	BiblKut3	Manuscriptorium – Praha: Knihovna Národního muzea, 25 A 2b
Bible benátská	1506	K01097	BiblBen	Praha: Strahovská knihovna, BB IV 5
Bible Severýnova, 1. vydání	1529	K01098	BiblSev1	Praha: Strahovská knihovna, BB IV 2
Bible Severýnova, 2. vydání	1537	K01099	BiblSev2	Olomouc: Vědecká knihovna, III 640.070; Praha: Strahovská knihovna, BB IV 1, BB IV 3
Bible norimberská	1540	K01100	BiblNor	Praha: Strahovská knihovna, DR III 7
Bible Netolického (Melantrichova, 1. vydání)	1549	K01101	BiblNet	Olomouc: Vědecká knihovna, nesignováno, dříve III 32.712; Praha: Strahovská knihovna, BB IV 16
Bible Melantrichova, 2. vydání	1556–1557	K01102	BiblMel2	Olomouc: Vědecká knihovna, III 32.296
Bible Melantrichova, 3. vydání	1560–1561	K01103	BiblMel3	Olomouc: Vědecká knihovna, III 32.048
Bible Melantrichova, 4. vydání	1570	K01104	BiblMel4	Manuscriptorium – Praha: Národní knihovna, 54 A 6

Název	Rok vydání	Incunabula / Knihopis	Zkratka	Zkoumaný exemplář (exempláře): zdroj, místo uložení, signatura
Bible Melantrichova, 5. vydání	1577	K01105	BiblMel5	Olomouc: Vědecká knihovna, III 220.903 (2. ex.)
Bible kralická, 1. vydání (šestidílná)	1579–1594	K01107	BiblKral1	Faksimile – Kralitzer Bibel = Kralická bible. Rothe, H.; Scholz, F. Paderborn, München, 1995
Bible kralická, 2. vydání (jednodílná)	1596	K01109	BiblKral2	Praha: Strahovská knihovna, BG IV 113
Bible Adama z Veleslavína	1613	K01106	BiblVel	Manuscriptorium – Praha: Národní knihovna, 54 A 9
Bible kralická, 3. vydání (jednodílná)	1613	K01110	BiblKral3	Olomouc: Vědecká knihovna, II 32.073
Bible svatováclavská, 1. vydání	1677–1715	K01111	BiblVácl1	Faksimile – Svatováclavská bible = St. Wenzels-Bibel. Rothe, H.; Scholz, F. Paderborn, München, 2001
Bible hallská, 1. vydání	1722	K01114	BiblHal1	Praha: Strahovská knihovna, BB V 39
Bible hallská, 2. vydání	1745	K01115	BiblHal2	Praha: Strahovská knihovna, BB VI 1
Bible hallská, 3. vydání	1766	K01116	BiblHal3	Praha: Strahovská knihovna, BB V 40
Bible svatováclavská, 2. vydání	1769–1771	K01112	BiblVácl2	Olomouc: Vědecká knihovna, III 640.074 (2. ex.); Praha: Strahovská knihovna, FU I 60-61
Bible svatováclavská, 3. vydání	1778–1780	K01113	BiblVácl3	Olomouc: Vědecká knihovna, 32.091/1

Pozn: Vzhledem k tomu, že se jednotlivá vydání BiblKut ve zkoumaných pasážích neliší (srov. Vobr 1994), budeme v hodnocení pracovat pouze s BiblKut2.

Tabulka 2: Třídění substantiv

Kategorie substantiv s příklady

(v závorkách pomocné vyšší kategorie, tj. takové, do nichž nebyla jednotlivá slova bezprostředně zařazována, a také kategorie, které nebyly ve zkoumaném materiálu obsazeny)

(S – substantiva)

(SV – vlastní jména)

SVP – jména osobní (*Abel, Ježíš*)

SVG – jména geograficko-politická a geograficko-topografická (*Galilea, Eufrates*)

(SVN – jména hvězd a nebeských těles)

SVB – jména staveb (*Chrám*)

(SVH – jména historických událostí)

SVI – jména institucí, církví, spolků apod. (*církve galatské*)

SVT – jména knih a spisů (*Písmo*)

SVA – apelativa blízká vlastním jménům (*sobota, Velikanoc*)

(SA – apelativa)

SAS – nomina sacra (*Bůh, Pán, Kristus, ráj, apoštol, prorok*)

(SAP – označení osob)

SAPG – označení osob odvozená od geografických jmen a příslušníků národů (*Řek, Žid, Samaritán*)

SAPT – označení titulů a postavení (*král, kníže, mistr*)

SAPP – ostatní označení osob (*muž, bratr, lid, učedník*)

SAK – ostatní konkréta (*had, voda*)

SAA – abstrakta (*pomsta, spravedlnost, práce, hodina*)

SAF – cizí apelativa (*bdellium, safír, farizej*)

K třídění substantiv do kategorií je třeba několika upřesnění (zásady jsou přejaty z Bergmanna et al. 1998: především 37–64 a 72–73, zde také jejich podrobné odůvodnění):

1/ Za slovo považujeme slovo grafické. Pokud bylo substantivum tištěno dohromady s předcházející předložkou, nepočítali jsme ho (důsledkem tohoto pravidla je mj. nižší počet substantiv v BiblSev1 a částečně i BiblSev2, které tisknou předložku dohromady s následujícím slovem častěji než ostatní tisky). V případech, kdy nebyla mezera mezi slovy dostatečně zřetelná, jsme s její existencí počítali tehdy, pokud substantivum začínalo velkým písmenem.

2/ Hodnocena byla všechna substantiva, u nichž není žádný textový ani syntaktický důvod k užití majuskule (tj. nestojí na začátku odstavce, věty apod.). Výjimkou jsou substantiva, která jsou na těchto pozicích, a přesto začínají malým písmenem – v tom případě totiž způsob psaní nemůže být motivován principem syntaktickým či textovým, ale výhradně lexikálním, který dokonce nad těmito principy převážil.

3/ Problémy, se kterými jsme se při třídění substantiv setkávali, budou podrobněji zmíněny v Diskusi. Obecně lze říci, že jsme se snažili v maximální možné míře řídit přístupem popsaným ve zmíněné německé studii; její pojetí nejproblematictějšího třídění, tedy dělení na konkréta a abstrakta, vychází z každého jednotlivého užití substantiva (tj. může řadit též lexém do jedné či druhé skupiny v závislosti na kontextu) a je podrobněji rozpracováno ve studii Ewald(ové) (1992).

4/ Každý výskyt substantiva je započítáván pouze do jedné kategorie. Výjimku z této zásady tvoří opět podle vzoru Bergmanna et al. cizí slova, která jsou jednak zaznamenávána v příslušné kategorii (konkrétum, abstraktum...), jednak zvlášť jako cizí.

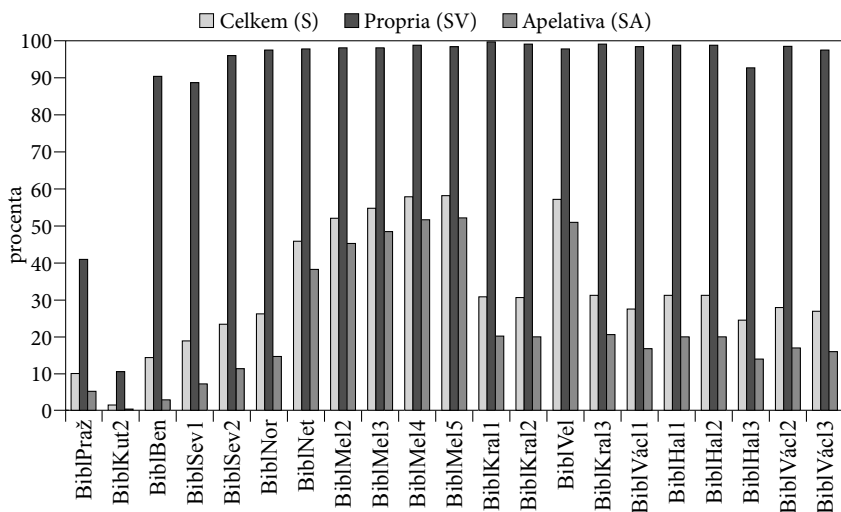
Vybrané výsledky

Vzhledem k rozdílné šíři vymezení jednotlivých kategorií substantiv a také vzhledem k charakteru zkoumaných textů není překvapivé, že počty substantiv zařazených do jednotlivých kategorií byly velmi rozdílné (viz Tabulku 3). Rozhodli jsme se proto samostatně hodnotit zejména ty kategorie, které jsou zastoupeny v průměru alespoň 50 substantivy (SVP, SVG, SAS, SAPP, SAK, SAA), a o ostatních se zmínit jen informativně.

Tabulka 3: Počty substantiv v jednotlivých kategoriích (na příkladu BiblKral1)

	SVP	SVG	SVB	SVI	SVT	SVA	SAS	SAPG	SAPT	SAPP	SAK	SAA	SAF	celkem
malá	0	0	0	0	1	0	12	1	1	289	644	728	1	1676
velká	235	66	5	3	9	5	291	28	5	42	10	50	8	749
														2425

Jednotlivé biblické překlady se lišily především v celkovém procentu substantiv psaných s velkým písmenem (viz Tabulku 4 a Graf 1).

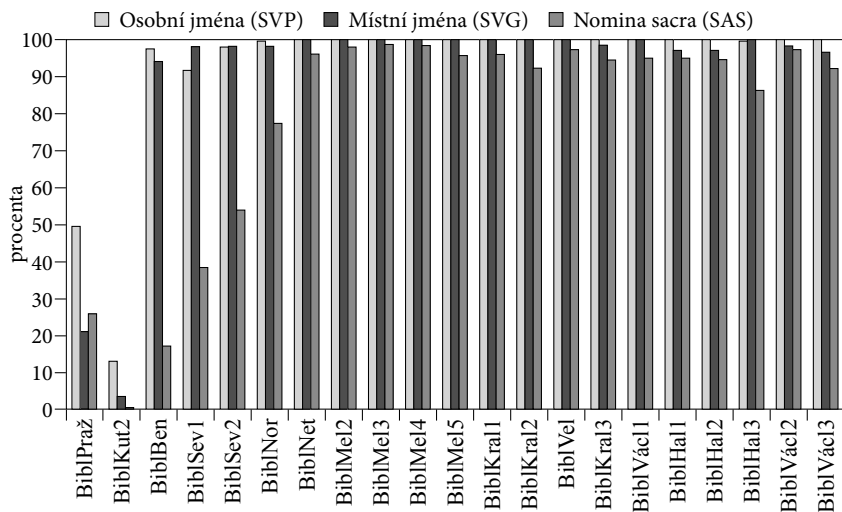

Graf 1: Procentuální zastoupení majuskulí u všech substantiv, vlastních jmen a apelativ

Tabulka 4: Procentuální zastoupení majuskulí u všech substantiv, vlastních jmen a apelativ

% velkých	BiblPraž	BiblKut2	BiblBen	BiblSev1	BiblSev2	BiblNor	BiblNet
S	10,2	1,7	14,5	19,0	23,5	26,3	45,9
SV	41,0	10,7	90,4	88,7	96,0	97,5	97,8
SA	5,4	0,3	3,1	7,4	11,5	14,8	38,3
	BiblMel2	BiblMel3	BiblMel4	BiblMel5	BiblKral1	BiblKral2	BiblVel
S	52,1	54,8	57,9	58,2	30,9	30,7	57,2
SV	98,1	98,1	98,8	98,4	99,7	99,1	97,8
SA	45,3	48,5	51,7	52,2	20,3	20,1	51,0
	BiblKral3	BiblVác1	BiblHal1	BiblHal2	BiblHal3	BiblVác2	BiblVác3
S	31,3	27,6	31,3	31,3	24,6	28,0	27,0
SV	99,1	98,4	98,8	98,8	92,7	98,5	97,5
SA	20,7	16,9	20,1	20,1	14,1	17,1	16,1

Z tabulky i grafu je patrné, že nejméně velkých písmen u substantiv najdeme v BiblKut2, která tiskne i vlastní jména v naprosté většině

Graf 2: Procentuální zastoupení majuskulí u vlastních jmen osobních a místních a u slov vyjadřujících náboženskou úctu

případů s malým počátečním písmenem. V tom se výrazně liší nejen od ostatních Biblí, ale i od druhého z českých biblických prvotisků, BiblPraž, v níž počet vlastních jmen začínajících majuskulí přesahuje 40 %. Počínaje BiblBen se však zvyklost tisknout vlastní jména s velkým písmenem jednoznačně prosazuje a ve většině následujících vydání počet takto zvýrazněných vlastních jmen přesahuje 97 %. Výjimkami, v nichž se toto číslo pohybuje kolem 90 %, jsou dvě nejstarší, BiblBen a BiblSev1, a také BiblHal3, která má ze zkoumaných Biblí 18. století velkých písmen vůbec nejméně.

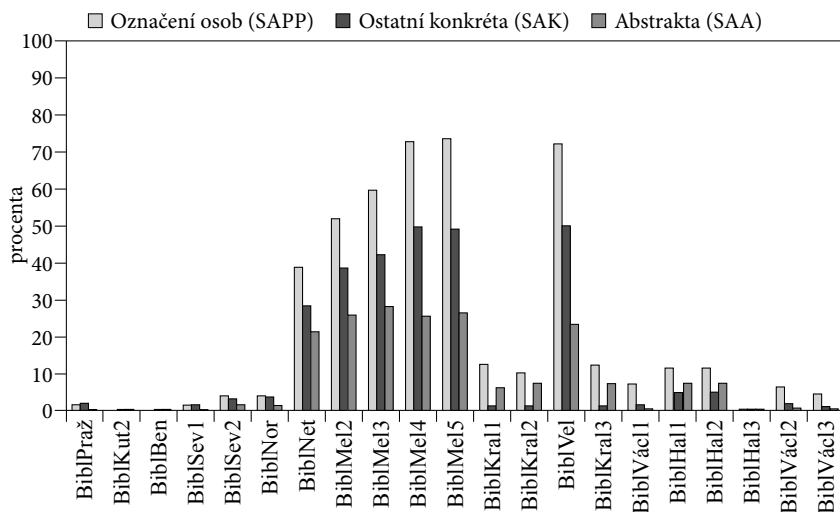
Mnohem výrazněji se u jednotlivých vydání liší zastoupení velkých písmen u apelativ. V nejstarších tiscích je velmi nízké, ale postupně stoupá, v BiblNor činí téměř 15 %. Začátek melantrišské tradice znamená skokový nárůst tohoto počtu (v BiblNet více než 38 %) a její pokračování pak opět postupný pomalý růst (v BiblMel5 více než 52 %). Vydání BiblKral1 však znamená nastolení nové tradice – počet apelativ s iniciální majuskulí klesá k 20 % v BiblKral1 a na tomto počtu se udržuje až do BiblHal2. BiblVel sice ještě pokračuje v tradici melantrišské (51 %), nemá však následovníka: Bible svatováclavské kladou u apelativ ještě méně majuskulí než králické (16–17 %). Nejnižšího počtu dosahuje v 18. století poslední ze sledovaných Biblí králické tradice, BiblHal3 (14 %).

Tabulka 5: Procentuální zastoupení majuskulí u vlastních jmen osobních a místních a u slov vyjadřujících náboženskou úctu

% velkých	BiblPraž	BiblKut2	BiblBen	BiblSev1	BiblSev2	BiblNor	BiblNet
SVP	49,6	13,2	97,5	91,7	98,0	99,6	100
SVG	21,2	3,7	94,1	98,1	98,2	98,2	100
SAS	26,0	0,7	17,3	38,5	54,0	77,4	96,1
	BiblMel2	BiblMel3	BiblMel4	BiblMel5	BiblKral1	BiblKral2	BiblVel
SVP	100	100	100	100	100	100	100
SVG	100	100	100	100	100	100	100
SAS	98,0	98,7	98,4	95,7	96,0	92,3	97,3
	BiblKral3	BibIVác1	BibIHal1	BibIHal2	BibIHal3	BibIVác2	BibIVác3
SVP	100	100	100	100	99,6	100	100
SVG	98,5	100	97,1	97,1	100	98,3	96,6
SAS	94,5	95,6	95,0	94,6	86,3	97,3	92,2

U prvotisků, které ještě nejsou důsledné v kladení velkých písmen u vlastních jmen, je procento majuskulí vyšší u jmen osobních než u geografických názvů – tím se liší od německých tisků kolem r. 1500, kde je tomu naopak (srov. Bergmann et al. 1998: 834). Od počátku 16. století však počet vlastních jmen nevyznačených velkým písmenem klesá pod 10 %, příp. až na nulu, a ojedinělé další kolísání lze nejspíše přičíst už jen tiskovým chybám.

Pomaleji vzrůstá počet majuskulí u skupiny substantiv vyjadřujících náboženskou úctu. Nad polovinu se dostává až u BiblSev2 a nad 90 % teprve u BiblNet. Následující vydání Bible jsou však v tomto směru poměrně důsledná (chybějící procenta do 100 % jsou pravděpodobně většinou dána poněkud odlišným vymezením dané skupiny – např. Bible kralické tradice sem nezařazují substantiva jako *Nebe* nebo *Království Boží*, na druhou stranu sem však na rozdíl od nás řadí substantiva jako *Zákon*, *Učedník* – viz též dále), s jednou drobnou výjimkou: BiblHal3, obecně na majuskule skoupá, ubírá i tady a dostává se pod 90 %. Jen Bible s nejvyššími celkovými počty velkých písmen u substantiv, BiblMel4 a BiblMel5 (nikoli však už BiblVel), tisknou navíc slova *PÁN* a *PÁNĚ* celá majuskulemi.

Graf 3: Procentuální zastoupení majuskulí u označení osob, ostatních konkrét a abstrakt

Tabulka 6: Procentuální zastoupení majuskulí u označení osob, ostatních konkrét a abstrakt

% velkých	BiblPraž	BiblKut2	BiblBen	BiblSev1	BiblSev2	BiblNor	BiblNet
SAPP	1,8	0	0	1,7	4,2	4,2	38,9
SAK	2,2	0,2	0,2	1,8	3,4	3,9	28,5
SAA	0,1	0,3	0,3	0,1	1,8	1,6	21,5
	BiblMel2	BiblMel3	BiblMel4	BiblMel5	BiblKral1	BiblKral2	BiblVel
SAPP	52,0	59,7	72,8	73,6	12,7	10,4	72,2
SAK	38,7	42,3	49,8	49,2	1,5	1,5	50,1
SAA	26,0	28,3	25,7	26,6	6,4	7,6	23,5
	BiblKral3	BiblVác1	BiblHal1	BiblHal2	BiblHal3	BiblVác2	BiblVác3
SAPP	12,5	7,4	11,7	11,7	0,3	6,6	4,7
SAK	1,5	1,8	5,1	5,2	0,3	2,1	1,3
SAA	7,5	0,7	7,6	7,6	0,3	0,9	0,7

Nejzajímavější a nejrozdílnější vývoj však můžeme pozorovat u těch substantiv, kde z dnešního hlediska není žádný závažný důvod pro užití majuskule: u označení osob nemajících vysoké společenské postavení, příslušníků národů, u ostatních konkrét a u abstrakt. Vidíme, že u těchto skupin se v nejstarších tiscích velká písmena objevují jen ojediněle, v BiblNet však dochází k dramatickému zvratu a ve všech následujících tiscích až do BiblMel4 počet substantiv s iniciální majuskulí neustále stoupá, ustaluje se zhruba na rovině 73 % u označení osob, 50 % u konkrét a 25 % u abstrakt a v BiblMel5 a BiblVel se už výrazněji nemění. Všechny tisky této skupiny mají nejvíce velkých písmen právě u označení osob, méně u ostatních konkrét a nejméně u abstrakt, což odpovídá vývoji pozorovanému v němčině (srov. Bergmann et al. 1998: 851). Zejména u abstrakt je přitom zjevné, že motivace pro užití majuskule je často sémantická – nejčastěji jsou tak tištěna substantiva jako *Spravedlnost, Víra, Pravda, Pokoj, Milosrdenství* (tedy taková, která jsou na pomezí slov vyjadřujících úctu) nebo substantiva ve výčtech (dobrých a špatných vlastností, tj. slova užitá jako „pojmenování“).

Jak už bylo řečeno, zlom ve vývoji znamenala kralická tradice. U označení osob se počet výskytů majuskulí snižuje přibližně na 11–12 %, u abstrakt přibližně na 4–7 % a u konkrét na pouhých 1,5–5 %. Svatováclavská tradice je pak v odstraňování „neodůvodněných“ majuskulí ještě důslednější. Nejméně je jich pak opět v BiblHal3.

Důvodem, proč ve většině tisků kralické tradice nacházíme u těchto skupin vyšší výskyt majuskulí než v tradici svatováclavské, není kolísání nebo špatně odůvodnitelné kladení majuskulí u různých substantiv, ale především skutečnost, že Bratří patrně šířeji vymezovali skupinu slov vyjadřujících náboženskou úctu: na rozdíl např. od Biblí svatováclavských a také na rozdíl od nás sem důsledně řadí často se opakující slova *Učedník* a *Zákon* a dále slova jako *Duch, Světlo* i v kontextech, kde výslovně neoznačují Ducha svatého či Ježíše.

Největší z menších kategorií jsou označení příslušníků národů (počítali jsme sem i slovo *Žid*, protože u něj často nelze rozlišit, zda jde o příslušnost k národu, náboženské skupině nebo obojí, a protože se často vyskytuje společně se slovem *Samaritán*, druhým základním členem této skupiny). Vzhledem k tomu, že se slova v této třídě velmi často opakují, lze zkoumané texty v zásadě rozdělit do tří skupin: nejstarší, která zde majuskule v zásadě neužívá (BiblPraž, BiblKut2), prostřední, která tiskne s velkým písmenem slova jako *Samaritán, Izrael*, ale ne *Žid* (BiblBen, BiblSev1, BiblSev2, BiblNor), a nejmladší,

kteřá v těchto slovech vesměs majuskule užívá (ostatní). U další malé třídy, označení vysoce postavených osob, jsou skupiny už jen dvě: starší používá spíše malé písmeno (do BiblSev1), mladší velké (ostatní s výjimkou BiblHal3). Pokud jde o tendenci tisknout s velkým písmenem častěji substantiva cizího původu (pozorovanou na německém materiálu zejména v 16. století, viz Bergmann et al. 1998: 868–869), projevuje se, je-li to možné na tak malém počtu příkladů říci, přibližně v polovině vydání, a to také především v 16. století a později v kralické tradici (tj. BiblSev1, BiblNor, BiblNet, BiblMel2–5, BiblKral1–3, BiblVel a BiblHal1–2).

Diskuse a závěr

Předložená studie představuje u nás první pokus o kvantifikaci užívání majuskulí podle jednotné metodiky v množině srovnatelných textů. Přináší některé očekávané a některé méně očekávané výsledky. Předně je zřejmé, že vývoj psaní velkých písmen u substantiv v českých raněnovověkých Biblích odpovídá vývoji v němčině jen částečně: zatímco v německých tiscích dosahuje podíl majuskulí u apelativ kolem r. 1590 asi 70 % a dále roste, takže na konci sledovaného období překračuje 90 % (srov. Bergmann et al. 1998: 832), v našem materiálu nacházíme nejvyšší hodnoty jen kolem 50 % v BiblMel4–5 a BiblVel (vydány v letech 1570, 1577 a 1613), v soudobých Biblích kralické tradice a v Biblích pozdějších jsou však výrazně nižší. Zdá se tedy, že to byla právě kralická tradice a v návaznosti na ni i tradice Bible svatováclavské, které významně přispěly k tomu, že se český pravopis nakonec nedal cestou kodifikace německé, a to i přesto, že tendence psát substantiva s velkým písmenem je v mnoha českých tiscích 16.–18. století poměrně nápadná.

Pozoruhodné je dále velmi nízké procento velkých písmen u BiblKut2 (výrazně nižší než u BiblPraž, která v zásadě odpovídá soudobým tiskům německým) a také fakt, že nejméně majuskulí u apelativ nacházíme v 18. století u BiblHal3 – právě u tohoto vydání se totiž obvykle počítá s vlivem Bible Lutherovy a s největším odklonem od BiblKral3 v exulantské tradici 18. století ([Karafiát] 1878: 20 a 24), očekávali bychom tedy spíše nárůst. Zda byla příčinou opačné tendence snaha tiskaře vyvarovat se za každou cenu německého vlivu, nedostatečné vybavení tiskárny nebo ještě něco jiného, můžeme jen spekulovat.

Srovnáme-li dále naše výsledky s výzkumem užívání velkých písmen v německých Bibliích 1. poloviny 16. století, ukazuje se, že začátek nárůstu počtu substantiv s iniciální majuskulí přichází v německých luteránských tiscích dříve než v češtině: už v některých vydáních z počátku 30. let se objevuje asi 35 % substantiv s velkým písmenem (Risse[ová] 1980: 75–82) a od počátku 40. let do konce zkoumaného období se tento podíl vždy pohybuje nad 65 % (ibid.: 87–104). Naopak katolické tisky z téhož období nemají nikdy více než 25 % substantiv s velkým písmenem (ibid.: 105–122) – i to je však více než u soudobých Biblií českých s výjimkou BiblNet. Výzkum také částečně koriguje některá starší tvrzení o českých Bibliích. O psaní většiny substantiv s velkým písmenem (srov. Kyas 1943: 195) je u Melantricha možno mluvit až od BiblMel4 a i pak se tento podíl pohybuje jen těsně nad 50 %. Avizovaný nárůst počtu substantiv s iniciální majuskulí u BiblNor oproti BiblSev2 (Kyas 1950: 137) se ukázal být poměrně malý, podobně i rozdíl mezi BiblMel2 a BiblNet (ibid.: 145). Naopak nárůst počtu majuskulí u posvátných názvů v BiblSev2 (ibid.: 135) jsme skutečně pozorovali, i když ještě výraznější rozdíl oproti bezprostředně předchozímu vydání je u BiblSev1.

Využití biblického textu pro pilotní výzkum problematiky velkých písmen u substantiv má své výhody i nevýhody. Nevýhodou je fakt, že jde o tradovaný překladový text, v němž je navíc často velmi těžké rozlišit obrazné vyjádření od přímého pojmenování (např. v Ježíšových výrocích, v nichž se liší intendovaný význam od toho, který jim přisuzují jejich adresáti). Domníváme se však, že vzhledem k vysokým počtům abstrakt a konkrét ve zkoumaných úryvcích tyto sporné případy významněji neznehodnocují předkládané výsledky. Výhodou naopak je, že jde o text vydávaný pravidelně po celé sledované období a text, který se těšil velké společenské prestiži a sloužil jako jazykový (a prapopisný) vzor. Právě tato jeho vlastnost ho předurčuje k tomu, aby byl vhodným východiskem pro další zkoumání – může totiž sloužit jako referenční materiál pro srovnávání s dalšími dobovými tisky.

Grantová podpora

Příspěvek vznikl v rámci projektu *Problémy porozumění jazyku a světu – různé jazykové konceptualizace světa*, výzkumného záměru *Jazyk jako lidská činnost, její produkt a faktor* MSM00216208125 a za podpory grantu *Europa humanistica: Literární a jazyková recepcie antických textů v českých zemích v letech 1470–1600* GA ČR P406/10/0591.

Literatura

- Benešovský, Matouš Philonomus (2003): *Grammatica Bohemica. Gramatika česká. Knižka slov českých vyložených*. Koupil, Ondřej, ed. Praha.
- Berger, Tilman – Malý, Tomáš, eds. (2005): *Historia Chrudimska w niź se wipisuge počátek Města Chrudimě...* Chrudim.
- Bergmann, Rolf – Ewald(ová), Petra – Förtsch(ová), Jutta – Götz(ová), Ursula – Nerius, Dieter – Ruf(ová), Birgit – Tippe, Reinhold (1998): *Die Entwicklung der Großschreibung im Deutschen von 1500 bis 1700*. Heidelberg.
- Coulmas, Florian (2003): *Writing Systems: An introduction to their linguistic analysis*. Cambridge.
- Cuřin, František (1985): *Vývoj spisovné češtiny*. Praha.
- Daňhelka, Jiří (1980): Funkce velkých písmen v českých pozdně středověkých rukopisech. *Wiener Slavistischer Almanach* 6, s. 299–306.
- Daňhelka, Jiří (1985): Směrnice pro vydávání starších českých textů. *Husitský Tábor* 8, s. 285–301.
- Dokulil, Miloš (1982): Grundsätzliches zur Verwendung von Großbuchstaben in Orthographiesystemen. In Scharnhorst, Jürgen – Ising(ová), Erika – Horálek, Karel – Kuchař, Jaroslav, eds.: *Grundlagen der Sprachkultur. Beiträge der Prager Linguistik zur Sprachtheorie und Sprachpflege*. Teil 2. Berlin, s. 234–255.
- Doležal, Pavel (1742): *Orthographia Bohemo-Slavica*. B. m. t. (K02059).⁹
- Doležal, Pavel (1746): *Grammatica Slavico-Bohemica*. Bratislava (K02058).
- Drachovský, Jan (1660): *Gramatica Boëmica in V. libros divisa*. Olomouc (K02093).
- Ehlich, Konrad (1994): Funktion und Struktur schriftlicher Kommunikation. In Günther, Hartmut – Ludwig, Otto et al., eds.: *Schrift und Schriftlichkeit – Writing and Its Use. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung – An Interdisciplinary Handbook of International Research. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 10.1*. Berlin – New York, s. 18–40.
- Ewald(ová), Petra (1992): Konkrete versus Abstrakta. Zur semantischen Subklassifikation deutscher Substantive. *Sprachwissenschaft* 17, s. 259–281.
- Gebauer, Jan (1963): *Historická mluvnice jazyka českého 1. Hláskosloví*. 2. vyd. Praha.
- Günther, Hartmut – Ludwig, Otto et al., eds. (1994): *Schrift und Schriftlichkeit – Writing and Its Use. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung – An Interdisciplinary Handbook of International Research. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 10.1*. Berlin – New York.
- Havráněk, Bohuslav (1979): *Vývoj českého spisovného jazyka*. 2. vyd. Praha.
- Incunabula lingua bohemica impressa* [on-line]. [citováno 20. 9. 2010]. Filozofický ústav AV ČR, v. v. i. Kabinet pro klasická studia, Praha. Dostupné z <<http://www.clavmon.cz/clavis/sttisky/repertorium/index.html>>.
- Jandít, Václav (1704): *Grammatica linguae Boëmicae*. Praha (K03493).
- Jandít, Václav (1705): *Grammatica linguae Boëmicae*. Praha (K03494).
- Janečková, Marie (2009): *K jazyku českého baroka. Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*. Praha.

9 Citován je číselný kód starého tisku, pod nímž ho eviduje *Knihopis digital* <<http://www.knihopis.org>>.

- Kaempfert, Manfred (1980): Motive der Substantiv-Groß-Schreibung. Beobachtung an Drucken des 16. Jahrhunderts. *Zeitschrift für deutsche Philologie* 99, s. 72–98.
- [Karafiát, Jan] (1878): *Rozbor králického Nového Zákona co do řeči i překladu. S hystoryí našeho biblického textu*. Praha.
- Knihopis Digital* [on-line]. [citováno 20. 9. 2010]. Filozofický ústav AV ČR, v. v. i. Kabinet pro klasická studia, Praha. Dostupné z <<http://www.knihopis.org>>.
- Knoop, Ulrich (1993): Zum Verhältnis von geschriebener und gesprochener Sprache. In Baurmann, Jürgen – Günther, Hartmut – Knoop, Ulrich, eds.: *Homo scribens*. Tübingen, s. 217–229.
- Koch, Peter – Oesterreicher, Wulf (1994): Schriftlichkeit und Sprache. In Günther, Hartmut – Ludwig, Otto et al., eds.: *Schrift und Schriftlichkeit – Writing and Its Use. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung – An Interdisciplinary Handbook of International Research. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 10.1*. Berlin – New York, s. 587–603.
- Konstanc, Jiří (1667): *Lima linguae Bohemicae, to jest Brus jazyka českého*. Praha (K04307).
- Kosek, Pavel (1999): Transkripční poznámka. In Božan, Jan Josef: *Slaviček rájský*. Malura, Jan – Kosek, Pavel, eds. Brno, s. 312–318.
- Kosek, Pavel (2004): O grafické stránce českých exulantských tisků. In Beke, Marton – Mészáros, Andor, eds.: *Nové interpretace českého baroka – A Cseh barokk új interpretációi. Sborník z mezinárodní konference, Piliscsaba, 12.–13. května 2003*. Esztergom – Piliscsaba, s. 91–105.
- Kosek, Pavel (2008): K jazykové stránce hallských českých tisků 18. století. In Macek, Ondřej, ed.: *Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangeliků v předtoleranční a toleranční době*. Praha, s. 520–541.
- Křístek, Václav (1979): Etapy vývoje českého jazyka v starším období a poznámky o staročeských pravopisných systémech. In Porák, Jaroslav: *Chrestomatie k vývoji českého jazyka (13.–18. století)*. Praha, s. 9–18.
- Kučera, Karel (1980): *Jazyk českých spisů J. A. Komenského*. Praha.
- Kyas, Vladimír (1943): Jazykové rozdíly Nového zákona v překladě Blahoslavově a v bibli Kralické z r. 1593: k 350. výročí dokončení šestidílné bible Kralické. *Slovo a slovesnost* 9, s. 193–201.
- Kyas, Vladimír (1950): *Snaha o zlidovění českého biblického jazyka v 16. století*. Nepublikovaná dizertační práce FF UJEP Brno. Uloženo v Ústřední knihovně FF MU Brno.
- Kyas, Vladimír (1997): *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Na přípravě kap. 34 se podíleli M. Bohatcová, E. Michálek, J. Pečirková a D. Šlosar. Kap. 35 napsal J. Vintř, který také sestavil příl. 41; příl. 40 připravil K. Stejskal; příl. 37–39 zpracovala, rejstříky sestavila a publikaci k vydání připravila J. Pečirková. Praha.
- Ludwig, Otto (1991): Sprache oder Sprachform. Zu einer Theorie der Schriftlichkeit. *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 19, s. 274–292.
- Maas, Utz (1995): Einige Grundannahmen zur Analyse der Groß- und Kleinschreibung im Deutschen, insbesondere zu ihrer Grammatikalisierung in der Frühen Neuzeit. In Lerchner, Gotthard – Schröder(ová), Marianne – Fix(ová), Ulla, eds.: *Chronologische, areale und situative Varietäten des Deutschen in der Sprachhistoriographie. Festschrift für Rudolf Große*. Frankfurt am Main, s. 85–100.
- Mánek, Jindřich (1975): *Bible v českých zemích*. Praha.

- Manuscriptorium* [on-line]. [citováno 23. 9. 2010]. Dostupné z <<http://www.manuscriptorium.com>>.
- Mentrup, Wolfgang (1979): *Die Groß- und Kleinschreibung im Deutschen und ihre Regeln. Historische Entwicklung und Vorschlag zur Neuregelung*. Tübingen.
- Mentrup, Wolfgang, ed. (1980): *Materialien zur historischen Entwicklung der Groß- und Kleinschreibungsregeln*. Tübingen.
- Moulin(ová), Claudine (1990): *Der Majuskelgebrauch in Luthers deutschen Briefen (1517–1546)*. Heidelberg.
- Nerius, Dieter (1975): *Untersuchungen zu einer Reform der deutschen Orthographie*. Berlin.
- Nerius, Dieter (2007): *Deutsche Orthographie*. 4. vyd. Hildesheim – Zürich – New York.
- z Nudožer, Vavřinec Benedikt (1999): *Grammaticae Bohemicae, ad leges naturalis methodi conformatae, et notis numerisque illustratae ac distinctae, libri duo*. Smith, Nancy Susan, ed. Ostrava (K01062).
- Optát, Beneš (1548): *Knižky početní na rozličné koupě v nově vytištěné*. Prostějov (K06641).
- Optát, Beneš – Gzel, Petr – Philomates, Václav (1974): *Grammatyka česká (Die Ausgaben von 1533 und 1588)*. Freidhof, Gerd, ed. Frankfurt am Main.
- Pleskalová, Jana (2006): Grafická podoba staré češtiny. In Krmičková, Helena et al., eds.: *Querite primum regnum Dei*. Brno, s. 171–179.
- Pleskalová, Jana – Šefčík, Ondřej (2007): Pravopis. In Pleskalová, Jana et al., eds.: *Kapitoly z dějin české jazykové a bohemistiky*. Praha, s. 499–539.
- Porák, Jaroslav (1983): *Humanistická čeština*. Praha.
- Rädle(ová), Karin (2003): *Groß- und Kleinschreibung des Deutschen im 19. Jahrhundert. Die Entwicklung des Regelsystems zwischen Reformierung und Normierung*. Heidelberg.
- Raible, Wolfgang (1994): Orality and Literacy. In Günther, Hartmut – Ludwig, Otto et al., eds.: *Schrift und Schriftlichkeit – Writing and Its Use. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung – An Interdisciplinary Handbook of International Research. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 10.1*. Berlin – New York, s. 1–17.
- Risse(ová), Ursula (1980): *Untersuchungen zum Gebrauch der Majuskel in deutschsprachigen Bibeln des 16. Jahrhunderts. Ein historischer Beitrag zur Diskussion um die Substantivgroßschreibung*. Heidelberg.
- Sedláček, Miloslav (1993): K vývoji českého pravopisu. *Naše řeč* 76, s. 57–71, 126–138.
- Šlosar, Dušan (2008): Komentář. In Rvačovský, Vavřinec Leandr: *Massopust*. Praha, s. 543–570.
- Šlosar, Dušan et al. (2009): *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Brno.
- Štejer, Matěj Václav (2001): *Žáček aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psátí neb tisknouti*. Nečas, Daniel, ed. Praha.
- Vachek, Josef (1976): *Selected Writings in English and General Linguistics*. Praha.
- Vintr, Josef (1998): Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické* 121, s. 341–346.
- Vobr, Jaroslav (1994): Kutnohorská bible – problém 1. a 2. vydání. *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* 10/1, s. 209–224.

Příloha

Absolutní počty substantiv jednotlivých kategorií psaných s malým/velkým počátečním písmenem

Bible	SVP	SVG	SVB	SVI	SVT	SVA
BiblPraž	123/121	52/14	6/0	0/0	8/0	5/0
BiblKut2	210/32	52/2	5/0	1/0	10/0	5/0
BiblBen	6/237	3/48	5/0	1/0	10/0	5/0
BiblSev1	20/221	1/53	2/0	0/0	7/0	5/0
BiblSev2	5/249	1/55	0/4	0/3	6/0	1/2
BiblNor	1/253	1/54	0/5	0/3	5/1	1/2
BiblNet	0/234	0/57	0/5	0/3	6/4	1/3
BiblMel2	0/233	0/57	0/5	0/3	5/5	1/3
BiblMel3	0/232	0/57	0/5	0/3	5/5	1/3
BiblMel4	0/244	0/57	0/5	0/3	3/5	1/3
BiblMel5	0/231	0/61	0/5	0/3	4/5	1/3
BiblKral1	0/235	0/66	0/5	0/3	1/9	0/5
BiblKral2	0/242	0/63	0/4	0/2	0/8	3/2
BiblVel	0/236	0/61	3/2	0/3	4/5	0/4
BiblKral3	0/237	1/67	0/4	0/3	2/5	0/6
BiblVácl1	0/237	0/59	0/5	0/3	2/8	3/2
BiblHal1	0/258	2/68	0/5	0/0	2/5	0/6
BiblHal2	0/258	2/67	0/5	0/0	2/5	0/6
BiblHal3	1/235	0/68	5/0	3/0	10/0	5/0
BiblVácl2	0/243	1/59	0/5	0/3	1/8	3/2
BiblVácl3	0/241	2/57	0/5	0/3	3/5	3/2

SAS	SAPG	SAPT	SAPP	SAK	SAA	SAF	celkem
256/90	25/1	3/0	333/6	619/14	733/1	1/2	2163/247
285/2	28/1	8/0	328/0	628/1	749/2	4/0	2309/40
247/52	20/9	8/0	332/0	626/1	788/2	2/0	2051/349
174/109	19/10	5/3	290/5	555/10	683/1	0/4	1761/412
138/162	18/9	0/7	297/13	588/21	697/13	4/3	1751/538
68/233	18/9	2/6	299/13	613/25	718/12	2/5	1726/616
12/294	2/27	0/8	201/128	471/188	628/172	0/6	1321/1123
6/299	2/26	0/8	155/168	403/254	598/210	0/6	1170/1271
4/303	4/24	0/8	131/194	378/277	581/229	0/6	1104/1340
5/302	6/22	0/8	88/235	322/320	602/208	0/6	1027/1412
13/291	4/23	0/8	88/245	335/324	564/204	0/4	1009/1403
12/291	1/28	1/5	289/42	644/10	728/50	1/8	1676/749
24/289	0/29	3/3	285/33	659/10	705/58	0/6	1679/743
8/289	3/22	0/8	92/239	326/327	597/183	0/4	1033/1379
17/290	0/30	1/4	280/40	656/10	695/56	0/6	1652/752
13/283	0/28	1/7	313/25	645/12	798/6	5/4	1775/675
14/264	2/21	1/4	264/35	675/36	705/58	0/6	1665/760
15/264	2/21	1/4	263/35	673/36	705/58	0/6	1663/759
42/264	0/28	6/0	326/1	646/2	792/2	5/3	1836/600
8/287	4/23	0/9	309/22	652/14	776/7	4/4	1754/682
23/272	0/27	1/3	306/15	662/9	739/5	3/3	1739/644

Capitalization in Early Modern Czech Printed Bibles

The paper represents a first systematic attempt to investigate the utilization of majuscules in Early Modern Czech prints. Methodologically, it follows the previous research of Early Modern German prints by the team of Bergmann and Nerius (1998), who carried out a complex analysis of this phenomenon on the textual, syntactical and lexical levels. Due to the limited space, for the present investigation only the capitalization of substantives was selected. Exploring four extracts (Genesis 1–5, Ezekiel 1–5, John 1–5 and Galatians) from all Early Modern Czech Bibles (21 editions between 1488 and 1780), the paper describes the changes in the proportion of capitalized substantives (divided into proper and common nouns and subsequently into several subgroups according to their semantics). It demonstrates that the capitalization of common nouns in Early Modern Czech Bibles does not follow the German pattern of constant growth, reaching its maximum at the end of the Melantrich tradition (more than 50%) and then decreasing to approx. 20 and 17% in the Kralice and Saint-Wenceslaus tradition respectively.

Keywords

Orthography – Capitalization – Early Modern Period – Czech Bible

Authors

Alena A. Fidlerová (*1969) studied at the Faculty of Science (Molecular Biology and Genetics) and at the Faculty of Arts (Czech Language and Literature and English and American Studies), Charles University in Prague. Today she works at the Institute of Czech Language and Theory of Communication of the Faculty of Arts, Charles University in Prague. She concentrates primarily on the history of Czech language and literature, history of orthography, history of thinking about language, and history of rhetoric and stylistics, focusing on Early Modern Period and the 1st half of the 19th century. She collaborated on the publication of *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I, II* (2003, 2007).

Robert Dittmann (*1980) graduated in Czech and English Philology at the Philosophical Faculty, Palacký University in Olomouc. Today he works at the Institute of Czech Language and Theory of Communication of the Faculty of Arts, Charles University in Prague. He explores the historical development of Czech language, focusing on translatology of Bible and onomastics.

Veronika S. Vladimírová (*1981) graduated in Czech Language and Literature and Norwegian Language and Literature at the Faculty of Arts, Masaryk University. In her Master's degree studies, which she completed in 2009, she focused on the research of language and orthography in Czech texts from the Baroque period. She continues in exploring these topics in her doctoral studies at the Faculty of Arts, Charles University in Prague.